

PENÍZE

Sledujeme-li vývoj ekonomického myšlení, nacházíme různé teorie vzniku a vymezení peněz. Ty se různí podle toho, jak se vyvíjely peníze jako zkoumaný objekt i podle stupně poznání jednotlivých myslitelů, z jakého hlediska peníze pozorovali, jaké funkce jim přisuzovali.

Mnohé ekonomické teorie vysvětlují vznik a působení peněz jako historicko logický proces, který vyvěral z obtíží rozvíjející se směny produktů, ze složitosti poměrů, v nichž bylo stále více nesnadné směnit statky přímo mezi dvěma subjekty. Řešením byla nepřímá směna, kdy bylo použito zprostředkujícího statku, jehož známou vlastností bylo, že snadno najde odbyt ve směnách následujících. Těmito zprostředkujícími statky byly různé produkty a předměty uvnitř jednotlivých společenských celků (kmenů, národů), jakož i ve vnějších směnných stycích těchto vzájemně se lišících celků.

Lze předpokládat, že zpočátku to byly především statky všeobecně uznávané užitečnosti, např. obilí, dobytek. Posléze se však zřejmě stále více prosazoval požadavek trvalejší či dlouhodobější užitečnosti těchto předmětů, jakož i požadavek jejich snadnější pohyblivosti, přenositelnosti a relativně vysoké hodnoty při nízké hmotnosti. Historikové uvádějí i další požadavky, např. možnost snadné úpravy, možnost uchovávat směnu zprostředkující statky v malém prostoru, požadavek, aby nepodléhaly zkáze a další. Takovým požadavkům nejlépe vyhovovaly např. tkaniny, kůže, slonovina, koření, sůl, čaj apod.

Někdy působily jako směnný prostředek jen symboly skutečných prostředků, např. kousky kůže, anebo i věci, o jejichž obecné hodnotě lze pochybovat, např. ulity plžů apod. Těchto symbolických směnných prostředků ovšem mohlo být používáno jen mezi subjekty, které si vzájemně důvěřovaly, např. mezi příslušníky téhož kmene či národa nebo obyvateli blízkých území.

Užívání různých směnu zprostředkujících statků, resp. jejich symbolů, bylo místně i časově omezeno, nestaly se všeobecným a výhradním zprostředkovatelem směn. Takovým zprostředkovatelem všeobecně a rozsáhle ve světě uznávaným se staly drahé (vzácné) kovy, které svými fyzikálními a chemickými vlastnostmi (trvanlivost, snadná dělitelnost a pojitelnost, naprostá stejnost kvality, jakosti hmoty, snadná poznatelnost této kvality, jejich oblíbenost, vysoká hodnota v malé hmotnosti atd.) se prosadily jako nejvhodnější směnný prostředek a vytlačily z této funkce všechny předchozí statky. Tím se staly peníze.

Tyto kovy byly samy též předmětem určité spotřeby, např. ozdobných a přepychových předmětů. Tím zcela logicky navazovaly na předchozí dlouhou řadu různých předmětů, jež plnily funkce místně nebo všeobecně uznávaných směnných prostředků, a tuto řadu uzavíraly. Zároveň však znamenaly výrazný zlom v historii směny a začátek její nové vývojové etapy, směny peněžní. Postupně s vývojem peněžní směny a rostoucích požadavků na ni kladených, zejména co se objemu, rychlosti, bezpečnosti a spolehlivosti týče, pokračoval i vývoj peněžních prostředků, vývoj, který dosud není ukončen a stojí i v současnosti před stále složitějšími proměnami peněžního fenoménu.

Vymezení pojmu „peníze“

Český termín „peníze“ je podle některých názorů přenesen z názvu drobné mince, staroanglické „penig, později penny, resp. z německého „Pfennig“. Dějiny peněz v Čechách jsou známy již od 10. století n. l.

Vymezení náplně pojmu „peníze“ se různí u stoupenců jednotlivých ekonomických škol či teorií, podle hledisek, z nichž posuzovali funkce a působení peněz, anebo se snažili najít podstatu peněz.

Např. **merkantilisté** v 16. a 17. století zdůrazňovali funkce peněz jako hromadění bohatství čili pokladu a jako peněz mezinárodních či světových. Proto také ztotožňovali stříbro a zlato, resp. stříbrné a zlaté mince, s penězi a peníze s bohatstvím.

Průvrženci různých typů tzv. **nominalismu** pokládali za rozhodující funkce peněz to, že obíhají, zajišťují obrat zboží a rozdělují toto zboží. Podle jejich názoru peníze nemají vnitřní hodnotu, ale jsou jen abstraktní evidenční jednotkou. Mají hodnotu jen ze zákona a z moci státu, vlastní užitečnou hodnotou je zprostředkování směny, „nominální“ hodnotu jim přiřkl stát právní, nikoliv ekonomickou formulací atd.

Průvrženci **teorie pracovní hodnoty** chápou peníze jako krystalický produkt oběhu, jako formu směnné hodnoty, která se nejprve setkává s kovovým oběhem, později se symboly peněžního kovu. A v této druhé vývojové fázi se už jen velmi složitě vyrovnává s odtržeností peněžní formy od vlastní hodnotové substance.

Stoupenci tzv. **kvantitativní teorie peněz** představují dlouhou řadu různých názorů, které vyšly z původních formulací této teorie v 16. století a dalších stoletích až po 20. století. Jejich rozbor (obdobně jako i ostatních zmiňovaných a nezmiňovaných teorií) přesahuje rámec této učební pomůcky. Na tomto místě konstatujeme jen hlavní myšlenky kvantitativní teorie, z nichž původní byly:

- *peníze nemají vnitřní reálnou hodnotu,*
- *kupní síla peněz závisí na jejich kvantitě (množství v oběhu), tj. čím více peněz v oběhu, tím nižší je jejich kupní síla,*
- *ceny zboží a kupní síla peněz se stanoví v oběhu vzájemným střetáváním.*

K nim postupně přibyly myšlenky další, resp. původní myšlenky byly modifikovány, např.:

- mezi celkovým množstvím peněz (peněžní zásobou) a celkovými výdaji za zboží a služby je souvislost s cenovou hladinou a rychlostí oběhu peněz,
- rychlost oběhu peněz je určována institucemi, které ovlivňují způsob, jakým jednotlivé ekonomické subjekty provádějí peněžní transakce,
- kolik peněz je drženo při dané veličině celkového důchodu, čím je dána poptávka po penězích, atd.

Tento stručný nástin ukazuje, jak nesnadné bylo a je postihnout přesnou vyčerpávající definici peněz. Uvedeme některé z nich; studující sám posoudí prvky správného či nesprávného postřehu charakteristiky peněz:

„Peníze jsou významnou cestou, po níž se pohybuje proud statků a služeb od výrobců ke spotřebitelům.“ (A. Smith)

„Peníze jsou jen prostředkem a hybnou silou, kdežto zboží užitečná pro život jsou cílem a účelem.“ (P. Boisquillebert)

„Peníze mají tu vlastnost, že jsou vždy vyměnitelné za cokoliv, čeho jsou měřítkem...“ (Bosanquet)

„Peníze mohou vždy kupovat jiná zboží, kdežto jiná zboží nemohou vždy kupovat peníze...“ (T. Tooke).

„Máme-li peníze, stačí provést jen jedinou směnu, abychom dosáhli předmětu tužby. Máme-li však nadbytek jiných výrobků, musíme provést dvě směny, z nichž první (opatření peněz) je nekonečně obtížnější než druhá.“ (G. Opdyke).

„Vyšší prodejnost peněz je právě účinek nebo přirozený důsledek menší prodejnosti zboží.“ (Th. Corbet).

„Peníze jsou nepřímý statek (tj. jejich užitečnost neplyne z přímého upotřebení na uspokojení potřeby), abstraktní statek (tj. všeobecně užitečný, určený ne pro konkrétní jednotlivou směnu). Lidé při používání peněz neuvažují, z čeho vznikly, z čeho se vyrobily, ale na co je používají, co za ně nakoupí. Myslí přitom tedy nikoliv na jejich přímou, ale na nepřímou použitelnost“. (Parafráze pojetí peněz K. Engliše).

Základním problémem při definici peněz je rozpor mezi teoretickým vymezením a jejich praktickou využitelností. Ekonomická teorie při definování peněz vychází nejen z podstaty peněz, ale i z potřeb praktického měření jejich množství. V tomto pojetí se rozlišuje tzv. **teoretická a empirická definice peněz**.

Teoretická definice peněz říká, že peníze představují každé aktivum, které je všeobecně používáno při placení za zboží a služby nebo k úhradě dluhů. Tato definice souvisí s třemi funkcemi peněz – *prostředek směny, zúčtovací jednotka a uchovatel hodnoty*. Někteří ekonomové považují za nutné vymezit větší počet funkcí peněz. Jako čtvrtou funkci uvádějí funkci peněz jako *platebního prostředku* vyplývající z použití peněz jako prostředku směny, při kterém peníze slouží k umoření dluhu. Jako pátou funkci peněz vymezují funkci *prostředku kontroly úrovně ekonomické aktivity*.

Podle **empirické definice** peníze znamenají oběživo, neboli souhrn hotových peněz a peněz na primárních vkladech na bankovních účtech, a jejich význam narůstá při růstu spotřeby. V národní ekonomice tvoří souhrn veškerého oběživa (hotovosti), k němuž v dnešní době ještě přidáváme i elektronické peníze (užívané v bezhotovostním platebním styku). Empirická definice peněz je spjata s potřebou predikce ekonomických veličin, jejichž vývoj je množstvím peněz ovlivněn (např. inflace, zaměstnanost). Toto friedmanovské pojetí rozlišuje peníze na monetární peníze a na peníze v oběhu. Výsledkem empirické definice peněz je konstrukce tzv. **měnových agregátů**.

Funkce peněz

Peníze plní v oběhu nezastupitelné funkce pro fungování ekonomiky. Jsou to:

1. **Prostředek směny**
2. **Míra hodnoty, zúčtovací (účetní) jednotka resp. měřítko cen**
3. **Uchovatel hodnoty**

Peníze jako prostředek směny (všeobecný ekvivalent)

V této funkci jsou peníze používány pro placení za zboží a služby. Nevýhody přímé naturální či barterové směny jsou eliminovány nejen funkcí peněz jako zúčtovací jednotky, ale i funkcí peněz jako prostředku směny. V této funkci ovšem fungují reálné formy peněz (hotovostní oběživo a bezhotovostní platební nástroje, např. již uváděné šeky, platební a úvěrové karty a mnoho dalších soudobých elektronických způsobů převodu).

Ekonomické soustavy (národní hospodářství, světové hospodářství, hospodářství oblastí) založené na vysoce rozvinuté dělbě práce a specializaci by nemohly fungovat bez peněz nejen efektivně, ale nejpravděpodobněji vůbec. Peníze jako prostředek směny snižují transakční náklady směny, a také v nevyčísitelné míře přispívají ke zvýšení ekonomické efektivnosti úsporou času na směnu zboží a služeb.

Za jejich přednost je pokládáno i to, že přispívají k lidské svobodě. Použití peněz jako směnného prostředku je podmíněno tím, že jsou snadno a pohotově kýmkoliv přijímány. S penězi jako směnným prostředkem je proto kdokoli svobodný v tom smyslu, že se může ve své výdělečné a produkční činnosti specializovat ve směru svého vrozeného talentu a schopností. To přináší velké zvýšení a rozšíření produkce zboží a služeb, užitek nejen osobní a individuální, ale také všeobecný, společenský.

K tomu, aby peníze vykonávaly efektivně funkci prostředků směny, musí splňovat některé předpoklady:

- musí být *snadno přijatelné*, což souvisí s důvěrou ekonomických subjektů ve všeobecnou uznávanost peněz, všeobecnou kupní sílu peněz, s důvěrou ve svobodu volby, kterou peníze poskytují;
- musí mít *stálou, relativně vysokou hodnotu*;
- *nesmí být snadno rozmnožitelné* (padělatelné), to však neplatí jen o mincích a bankovkách, ale i nových platebních instrumentech (platebních a úvěrových kartách, technologiích telefonického disponování s bezhotovostními prostředky na bankovních účtech a dalších). V širším smyslu se to týká celkového množství peněz v oběhu (peněžní zásoby), jehož řízení je předmětem hlavní činnosti specializovaných autorit, zpravidla centrálních bank.

Peníze jako měřítko hodnoty

Pro funkci peněz jako měřítka hodnoty se užívá řada dalších označení: *jednotka zúčtování, účetní jednotka, hodnotový standard, jednotka hodnoty, prostředek vyjádření cen* apod.

Hodnotu zboží a služeb měří peníze obdobně, jako je hmotnost měřena v gramech a jejich násobcích, případně podílech, vzdálenost v metrech, jejich násobcích a podílech atd. Hodnota vyjádřená penězi je **cena**. Jednotkou zúčtování je také měřeno **bohatství, dluhy a úvěry, majetek, aktiva, pasiva**.

Na rozdíl od fyzikálních jednotek měření peněžní jednotka jako nejdůležitější měrná jednotka v ekonomice velmi často podléhá rozsáhlým výkyvům ve své kupní síle. Její kupní síla je inverzní hodnotou průměrné či celkové cenové úrovně vypočtené z velkého množství zboží a služeb jako index cen výrobních, velkoobchodních, maloobchodních či spotřebních, anebo index cen všech zboží a služeb obsažených v hrubém domácím (či národním) produktu.

Např.: jestliže se průměrná nebo celková úroveň cen zdvojnásobí, tj. k nákupu daného (téhož) koše zboží a služeb je zapotřebí dvojnásobného množství peněžních jednotek než v předchozím období, kupní síla peněz poklesne o 50 %. A naopak, postačí-li k nákupu téhož spotřebního koše v následujícím období jen polovina předchozí peněžní částky, potom se kupní síla peněžní jednotky zdvojnásobí.

Tyto změny v **kupní síle peněz** jsou spojeny s projevy tržní nerovnováhy, *inflací* nebo *deflací*. Přesněji, *míra inflace* měří mimo jiné též rychlost poklesu kupní síly peněz za určité období (měsíc, rok) zpravidla v procentech. *Míra deflace* naopak měří rychlost vzestupu kupní síly peněz, resp. peněžní jednotky (deflace se v současné době téměř nevyskytuje).

Peníze ve funkci měřítka hodnoty nevyžadují reálnou přítomnost fyzických peněžních prostředků. Jako dokonale uspokojivý zúčtovací prostředek mohou sloužit i jako prostředek směny mezi jednotlivými ekonomickými subjekty, jestliže ony souhlasí s bezhotovostními převody plateb v obchodních knihách (záznamech v účetnictví).

Důležitost funkce peněz jako zúčtovací jednotky vyniká ve srovnání s barterovou směnou, jednoduchou směnou zboží za zboží. Jako příklad lze uvést: při existenci tří druhů směňovaných zboží by bylo nutno vytvořit tři ekvivalentní relace. Při deseti směňovaných druzích by to však bylo již 45 relací, při 100 druzích směňovaných zboží 4 950 směnných relací, při 1 000 druzích zboží 499 500 relací, při 10 tisících druzích zboží 49, 995 tis. relací atd.

Propočet je podle vzorce:

$$P_i = \binom{n}{2} = n * \frac{(n - 1)}{2}$$

kde: P_i je počet relativních cen v barterové ekonomice,
 n je počet druhů zboží.

Při existenci peněz stačí k vyjádření směnných relací jen takový počet, který se rovná počtu druhů směňovaných zboží.

Funkce peněz jako zúčtovací jednotky má proto velmi důležitý informační význam pro směnu, snižuje náklady na získání informace o směně, neboli transakční náklady, omezením počtu sledovaných směnných relací.

Jakmile peníze vstupují do všeobecného používání jako jednotka hodnoty (zúčtování) a prostředek směny, stávají se nevyhnutelně *jednotkou, v níž jsou měřeny a kalkulovány odložené nebo budoucí platby, tj. dluhy a úvěry*. Dluh a úvěr je totožný jev, transakce nazíraná ze dvou různých hledisek. Je to závazek zaplatit v určitém čase a místě (v budoucnu) pevnou sumu peněz dlužníkem věřiteli. Vzniká zpravidla z ekonomických transakcí, je „negativní bohatstvím“. Nákladem dluhu a výnosem úvěru, tedy cenou dluhu a úvěru je úrok.

Moderní ekonomické soustavy využívají velké objemy smluvních dohod tohoto typu. Většina z nich se týká plateb výnosů z kapitálu a úroků z dluhů, ve kterých jsou budoucí platby určovány v peněžních jednotkách. Některé z těchto smluv platí jen na několik dnů, několik měsíců, mnohé jsou na řady roků.

Peníze jsou uspokojivým měřítkem odložených plateb, pokud mají stálou kupní sílu anebo pokud její změny lze předvídat. Pokud peníze ztrácí svou kupní sílu během času odložení platby v důsledku inflace, jsou poškozováni ti, kteří souhlasili s přijetím fixních (neměnných) plateb, věřitelé, a potěšeni ti, již nesou břemeno platby, dlužníci. V případě deflace by tomu bylo naopak.

Také současné peněžní oběživo v jakékoli podobě má úvěrový charakter, představuje dluhy úvěrových institucí, centrálních a obchodních bank.

Peníze jako uchovatel hodnoty

Ve funkci *uchovatele hodnoty* neboli *zásoby bohatství* jsou peníze akumulací, hromaděním všeobecné kupní síly pro různé účely: k překlenutí času mezi příjmem důchodu a jeho použitím, pro nepředvídaná nebezpečí, splácení odložených a budoucích plateb. Vzhledem ke svým již dříve uváděným funkcím měřítka hodnoty, prostředku placení a úhrady budoucích plateb jsou peníze relativně nejvhodnější jako zásoba bohatství či uchovatel hodnoty jen za určitých předpokladů.

Uchování hodnoty je ovšem možné nejen v penězích, ale i v jiných hodnotných aktivech finančních i reálných. Mohou to být např. krátkodobé směnky, krátkodobé i dlouhodobé dluhopisy, hypotekární zástavní listy, akcie, ale též zařízení domácností, umělecké předměty, šperky, domy, půda a další nemovitosti, nebo jiné druhy hodnotného zboží. Předností mnohých z těchto aktiv je, že přinášejí svému majiteli pravidelný peněžní důchod ve formě úroku, zisku (dividendy), renty, nájemného apod., anebo ve formě přímého užitku z jejich používání. Jejich peněžní hodnota se může během času nejen zvyšovat, ale i snižovat.

Naproti tomu mají určité nevýhody jako hromadění hodnoty. Jejich ceny mohou poklesnout, jsou „likviditní“ v různých stupních (likvidita ve smyslu snadného a rychlého převodu daného aktiva na peníze), neboť nejsou všeobecně přijímány jako peníze, a někdy jediná cesta, jak je rychle proměnit na peníze znamená ztrátu jejich hodnoty. S jejich převodem na peníze jsou vždy spojeny i určité transakční náklady. U hmotných reálných předmětů k těmto nevýhodám také často patří náklady skladování.

Ekonomické subjekty, podniky, fyzické osoby a jiné, se mohou volně rozhodovat, v jaké formě budou uchovávat hodnotu, určit proporce držby aktiv v peněžní a nepeněžní formě, měnit formy uchovávaných aktiv podle toho, která se jim jeví jako nejvýhodnější vzhledem k důchodu, bezpečnosti a likvidity. Je nesporné, že peníze jsou nejlikvidnějším aktivem, avšak v závislosti na vývoji cenové hladiny je zásoba jejich hodnoty jen výjimečně neměnná.

Rozhodování ekonomických subjektů, v jaké formě budou uchovávat své bohatství, je silně ovlivňováno očekáváním budoucího chování cen. V očekávání vyšší míry inflace budou inklinovat k udržování svého majetku v nepeněžních formách, neboť růstem cenové hladiny kupní síla peněz klesá. Jestliže však věří, že ceny pravděpodobně neporostou anebo dokonce poklesnou, budou nakloněny udržovat vyšší část svého bohatství v peněžní formě.

Měnové agregáty

Měnové agregáty (také se používají pojmy „peněžní“ či „monetární“ agregáty, angl. *monetary aggregates*) představují souhrn peněžních prostředků s určitým stupněm likvidity. Jsou praktickým produktem centrálních bank, které pomocí nich definují, sledují a ovlivňují množství peněz v oběhu. Centrální banky tak definují několik forem peněz podle jejich likvidity. Likviditou v tomto smyslu rozumíme, jak snadno lze s daným aktivem platit (jak rychle a s jakými náklady ho lze přeměnit na platební prostředky).

Pro konstrukci měnových agregátů platí následující pravidla:

- značí se velkým písmenem M a číslicí,
- jsou seřazeny podle likvidity od nejvíce likvidních (s nejmenším číslem M0) po nejméně likvidní (s největším číslem),
- každý peněžní agregát s vyšším číslem obsahuje celý peněžní agregát s číslicí o jednu nižší plus určitou část dalších méně likvidních peněžních prostředků,
- oběživo se zpravidla označuje jako M0,
- do peněžních agregátů se zahrnují pouze nástroje držené rezidenty (občany dané země a firmami se sídlem v dané zemi), protože se předpokládá, že pouze ty mohou ovlivnit domácí cenovou hladinu.

Měnová báze

Měnovou bázi tvoří část peněz, které může centrální banka sledovat v reálném čase. Prostřednictvím měnové báze ovlivňují centrální banky měnové agregáty. Měnovou bázi

označujeme jako tzv. *operativní kritérium měnové politiky*, měnové agregáty jsou *zprostředkující kritéria*.

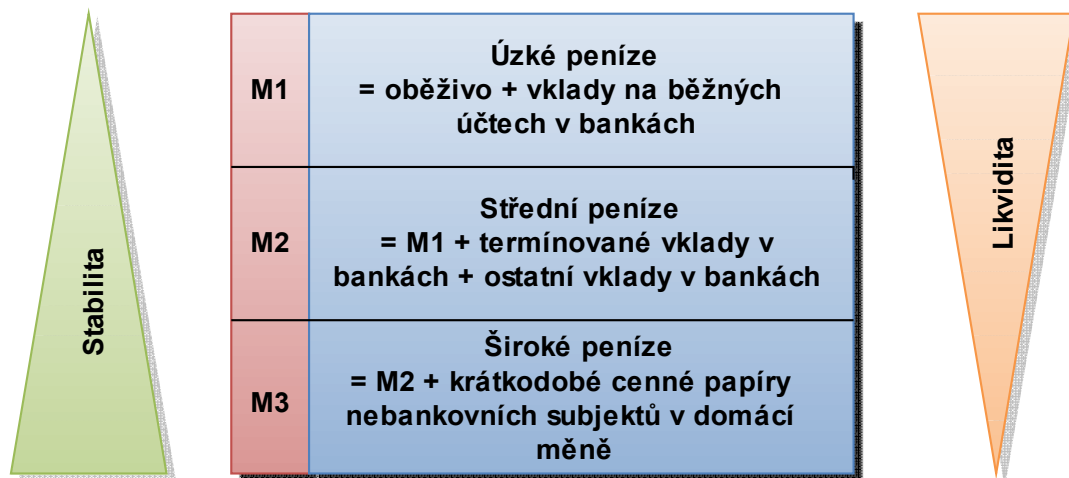
Měnová báze, která se v některých zemích označuje jako M0, obsahuje peněžní prostředky s nejvyšším stupněm likvidity, jejichž vývoj může centrální banka bezprostředně ovlivňovat:

Měnová báze = hotovostní oběživo
+ **povinné minimální rezervy bank na účtech centrální banky**
+ **dobrovolné rezervy bank na účtech u centrální banky**
+ **hotovostní rezervy v pokladnách bank**

Měnová báze = hotovostní oběživo + celkové rezervy bank

Z hlediska možnosti centrální banky přímo ovlivňovat vývoj měnové báze, ji lze členit na část pod kontrolou centrální banky (tzv. *nevypůjčená báze*) a na část pod méně dokonalou kontrolou (*vypůjčená báze*). Nevypůjčenou bázi kontroluje centrální banka přes operace na volném trhu, vypůjčenou báze především přes diskontní sazby.

Obecně pak lze peněžní agregáty vymezit následujícím způsobem (obrázek 2.2):

Obrázek: Měnové agregáty

Zdroj: MEJSTRÍK, M., PEČENÁ, M. a P. TEPLÝ. Bankovníctví v teorii a praxi, s. 24.

M0 = hotovostní oběživo

M1 = oběživo + vklady na běžných účtech v bankách

Agregát M1 se často označuje jako peněžní zásoba, někdy se lze setkat i s označením „*úzké peníze*“ z anglického „*narrow money*“.

Oběživem se rozumí hotovost (papírové peníze a neplnohodnotné kovové peníze) v držbě nebankovních subjektů. Nejedná se tedy o hotovostní rezervy v pokladnách bank ani centrální banky.

Vklady na běžných účtech v bankách jsou vklady domácích nebankovních subjektů v domácí měně, u nichž není žádným způsobem omezeno disponování s nimi. Také se nazývají vklady na požádání. Za peníze se nepovažují mezibankovní vklady, tj. vklady od jiné banky.

M2 = M1 + termínované vklady + ostatní vklady

Všechny vklady v **agregátu M2** jsou zpravidla v domácí měně (existují i výjimky)

Termínované vklady jsou vklady s výpovědní lhůtou nebo na předem dohodnutou lhůtu.

Ostatní vklady mohou být například úsporné vklady, u nichž omezení disponibility spočívá v nutnosti předložit určité osvědčení (např. vkladní knížku). Dále to mohou být vklady v cizích měnách (zde omezení disponibility spočívá v nutnosti nejprve cizí měnu směnit za měnu domácí a teprve pak ji použít).

M3 = M2 + krátkodobé cenné papíry nebankovních subjektů v domácí měně

Agregát M3 představuje nejširší peněžní agregát, označuje se jako „široké peníze“ z anglického pojmu „*broad money*“.

Krátkodobé cenné papíry nebankovních subjektů v domácí měně představují finanční prostředky investované domácími nebankovními subjekty do těchto cenných papírů. Zde je patrné opět omezení disponibility, protože tyto cenné papíry je zpravidla nutné nejprve prodat.

Výše uvedené vymezení měnových agregátů je obecné, neboť v různých zemích je vymezení agregátů různé, závislé na příslušné měnové autoritě. Společné však vždy je, že úzké peníze jsou vždy charakteristické vysokou likviditou a nízkou stabilitou, naopak široké peníze mají nízkou likviditu, ale jsou charakterizovány relativní stabilitou.

V České republice je vymezení měnových agregátů dle České národní banky (ČNB) dle harmonizované definice se standardy Evropské centrální banky

	Peněžní agregáty		
Oběživo	M1	M2	M3
Jednodenní vklady			
Vklady s dohodnutou splatností do 2 let			
Vklady s výpovědní lhůtou do 3 měsíců			
Repo operace			
Akcie / podílové listy fondů peněžního trhu			
Dluhové cenné papíry do 2 let			

Obrázek: Harmonizované peněžní agregáty ČR dle ECB

Zdroj: ČNB. Peněžní agregáty Eurozóny.

Po vstupu ČR do eurozóny budou měnové agregáty měnových finančních institucí v ČR součástí měnových agregátů eurozóny.

Měna

Měnu definujeme jako *národní formu peněz*, resp. *dohodnutou integrační nadnárodní formu peněz*. Měna je užší pojem než peníze – měnou v ČR je pouze česká koruna, zatímco peníze zahrnují i další měny (euro, dolary, apod.).

Každá měna má své technické a ekonomické znaky. Tyto znaky slouží k charakterizování jednotlivých měn a zároveň k rozlišení různých měn.

Technické znaky jsou spojeny s určitými formálními náležitostmi. Technickými znaky rozumíme:

a) *název měny* – existuje např. česká koruna, dánská koruna, islandská koruna, norská koruna, švédská koruna, nebo americký dolar, kanadský dolar, apod.;

b) *hotovostní druhy* (mince a bankovky), vč. dané *nominální struktury* – základní měnová jednotka se dále dělí na menší jednotky a zároveň se používají určité násobky základní nominální struktury;

c) *dělení* (na desetiny, poloviny atd.) a *kumulace* (na desítky, sta, tisíce atd.) základní měnové jednotky – obecně platí, že u „silnějších“ měn je významnější dělení než kumulace (tzn. měna se běžně používá v nízkých nominálních hodnotách), naopak „slabší“ měny se zpravidla vyznačují kumulací (tzn. měna se vyjadřuje ve vyšších nominálních hodnotách – tisících, milionech apod.);

d) *vylučnost měny jako zákonného platidla* na daném území – tento znak znamená, že pouze určitá měna musí být akceptována na vymezeném území;

e) *způsob stanovení měnového kurzu* – tento znak měny představuje různé možnosti stanovení hodnoty měny ve vztahu k ostatním měnám, resp. vyjadřuje i vztah dané měny ke zlatu.

Ekonomické znaky jsou spojeny s ekonomickými podmínkami dané měny. Ekonomické znaky měny jsou:

a) *charakter emise peněz* – znamená, jakými způsoby jsou vydávány a stahovány peníze z oběhu;

b) *způsob zajištění měnové stability* – tento znak vyjadřuje, kdo a jakým způsobem a do jaké míry zajišťuje stabilitu měny.

V České republice je platnou měnou **koruna česká**, která je charakterizována následujícími znaky (podle obecného členění uvedeného výše):

a) *název měny* – **koruna česká**, zkratka **Kč**, v mezinárodním pojetí **CZK**;

b) *hotovostní druhy* koruny české jsou **bankovky a mince**. *Nominální struktura* je následující: u mincí rozlišujeme **1 Kč, 2 Kč, 5 Kč, 10 Kč, 20 Kč a 50 Kč**, u bankovek rozlišujeme **100 Kč, 200 Kč, 500 Kč, 1 000 Kč, 2 000 Kč a 5 000 Kč**;

c) *dělení a kumulace základní měnové jednotky* – koruna česká se dělí na **sto haléřů**;

d) *vylučnost měny jako zákonného platidla* na daném území – dle zákona č. 6/1993 Sb., o České národní bance ve znění pozdějších předpisů, je peněžní jednotkou v ČR **koruna česká**;

e) *způsob stanovení měnového kurzu* – kurzy devizového trhu **stanovuje ČNB** na základě monitorování vývoje měn na mezibankovním devizovém trhu. Za kurz vyhlásí takovou hodnotu, za niž se jednotlivé měny obchodovaly vzhledem k české koruně ve 14.15 hod místního času. Česká koruna nemá tzv. zlatý obsah – není kryta zlatem;

f) *charakter emise peněz* – na *hotovostní formu* emise peněz má výhradní právo **ČNB** – tj. pouze ČNB vydává bankovky a mince, spravuje zásobu bankovek a mincí, stahuje a vyměňuje poškozené bankovky a mince. Pouze ČNB může prohlásit bankovky a mince za neplatné. *Bezhotovostní forma* emise peněz probíhá nejčastěji formou poskytování úvěrů, což dělají kromě **ČNB i ostatní banky**.

Kupní síla měny

Množství určitých užitečných hodnot, které je možno za měnovou jednotku směnit, je **kupní síla měnové jednotky**. Můžeme ji vyjádřit staticky porovnáním s kupní silou jiných měnových jednotek, například: kupní síla měny X je dvakrát nižší (vyšší) než kupní síla měny Y. Zpravidla se však kupní síla posuzuje jako veličina dynamická, to znamená, posuzují se její změny v čase, pokles, vzestup či zda se nemění. Vývoj kupní síly peněžní, resp. měnové jednotky, je inverzní vůči změnám cenové hladiny. Roste-li cenová hladina, klesá kupní síla měnové jednotky; klesá-li cenová úroveň, kupní síla měnové jednotky roste; zůstává-li cenová hladina nezměněna, nemění se ani kupní síla měnové jednotky.

Například: Předpokládáme-li, že ceny se ve sledovaném období (např. za měsíc, rok) zvýšily na 105 bodů, potom kupní síla měnové jednotky = $100/105 = 0,952$; to znamená, že kupní síla klesla na 95,2 bodu, snížila se tedy o 4,8 bodu.

Činitele ovlivňující kupní sílu měny lze členit na ty, které pramení z tzv. reálné ekonomiky, tj. z její věcné stránky, a ty, které spočívají přímo v peněžní stránce ekonomiky.

K činitelům, jejichž původ tkví v reálné ekonomice, zejména patří:

- tempo růstu hrubého, resp. čistého domácího produktu, jeho struktura,
- účinnost, resp. mezní produktivnost kapitálu a práce,
- vývoj vztahů mezi vývozem a dovozem.

Ke skupině činitelů pocházejících z peněžní stránky ekonomicky náleží především:

- peněžní zásoba, její objem, struktura a vývoj,
- zásoby cizích platebních prostředků (tzv. devizové rezervy),
- hospodaření vlády (státu).

Uvedené činitele nejsou vyčerpávající. Na vývoj kupní síly měny působí komplexně, spolu s řadou mnoha dalších. Rozbor vlivu ekonomických veličin na kupní sílu měny je důležitou složkou řídicí činnosti měnových orgánů státu a základem jejich měnové politiky jako jedné ze složek celkové hospodářské politiky vlád.

Vznik a vývoj peněz

Robinsonovská ekonomika

Vznik peněz je spojen se vznikem dělby práce. Dokud ve společnosti neexistovala dělba práce, každý vytvářel takové statky, které potřeboval pouze pro sebe. Nikdo nepotřeboval statky od nikoho jiného, veškeré živobytí si zajišťoval vlastními silami – takovému typu ekonomiky říkáme tzv. **Robinsonovská ekonomika**.

Barterová směna (barter)

Postupem času lidé přestávali být izolovaní a poznali, že je efektivnější soustředit svoji činnost na to, co člověk umí nejlépe (např. švec umí ušít boty, zemědělec umí pěstovat zemědělské produkt apod.). Tento proces se nazývá *dělba práce*. Ta vychází z principu, že je vhodné se zaměřit na produkci takového statku, ve kterém je daný ekonomický subjekt A relativně nejefektivnější a tento statek je pak vhodné směňovat za jiné statky, které není schopen daný ekonomický subjekt vyrobit tak efektivně.

V souvislosti s rozvojem dělby práce se objevuje další proces – *směna*. Jako historicky první mluvíme o tzv. **barterové směně**, která znamená přímou směnu jednoho zboží za jiné. Dnes běžně používaný pojem **barter** pochází z angličtiny a znamená směnný obchod.

Barterová směna ve společnosti určité období fungovala, ale postupem času se začaly objevovat určité její nevýhody, a to:

- *obtížné nalezení někoho s přesně opačnými záměry* – bylo obtížné směnit vždy to, co někdo měl za to, co konkrétně v danou chvíli potřeboval. Jestliže vlastník zboží A chce přímou směnou získat zboží B, pak současně také vlastník zboží B musí být ochoten směnou získat právě zboží A. Pokud tomu tak není, je nutno uskutečnit celou řadu mezitransakcí.

- nedělitelnost některých druhů zboží – například v situaci, kdy si chtěl švec koupit jen 2 jablka, nemohl za ně obětovat pár bot, tzn. že si buď musel koupit jablek mnohem více, nebo směnu neuskutečnit.

Barterová směna tak byla postupně nahrazována nepřímou směnou. V současné době se tzv. **moderní barter** využívá v mezinárodním obchodě (např. platba ropou, zemním plynem, nebo směna na základě bilaterálních či dokonce multilaterálních dohod mezi jednotlivými obchodními společnostmi či státy), v případě hyperinflace v ekonomice, v tzv. „šedé ekonomice“ (pro nízkopříjmové skupiny a ekonomicky neaktivní obyvatelstvo představuje barterová směna často výhodnější alternativu uspokojování potřeb).

Komoditní (zbožové) peníze

Nepřímá směna znamená směnu jednoho zboží na jiné prostřednictvím třetího zboží, které nazýváme **komoditní (zbožové) peníze**. Komoditní peníze byly historicky první formou peněz. Při jejich vzniku se určitá všeobecně žádaná komodita částečně vydělila ze spotřeby, ve směnných aktech začala vystupovat jako univerzální směnný prostředek a tím nabyla charakteru komoditních peněz. Jako peníze byly a mohly být tyto komodity používány proto, že samy měly vlastní hodnotu. Komoditní peníze tedy byly plnohodnotnými penězi, jejichž kupní síla byla dána jejich vnitřní hodnotou.

Jako univerzální směnný prostředek se v minulosti používaly na různých územích komodity nejrůznějšího druhu, například *dobytek, plátno, sůl, kožešiny*, ale také *perly, mušle kauri* (Afrika, Indie, Čína, Indonésie), *zuby velryb, wampum* (náhrdelníky vyrobené z perel nebo různých druhů mušlí, především na území Severní Ameriky), *oválné kameny*, atd.

Pro komodity plnící funkce peněz byla charakteristická jejich přirozená vzácnost a široká akceptovatelnost v rámci určitého společenství obyvatel. První primitivní předmetalické formy komoditních peněz měly a mají celou řadu nevýhod (těžká dělitelnost, skladovatelnost a trvanlivost), a proto byly postupně nahrazovány formami vhodnějšími. Zvláště vhodnou komoditou v této souvislosti se ukázaly být kovy a zejména drahé kovy.

Drahé kovy

Drahé kovy mají celou řadu společenských i fyzikálních vlastností, díky kterým se staly východiskem peněžních systémů. Jejich použitelnost při směně není komplikovaná, jsou snadnou dělitelné a dělením neztrácejí svou hodnotu, vyznačují se relativně velkou trvanlivostí a stejnorodostí, v relativně malém množství představují vysokou hodnotu a vykazují značnou stálost jak fyzikální, tak do určité míry i hodnotovou.

Používání kovů vedlo nejprve k používání metalických, avšak stále ještě *nemincovních forem peněz*. Vážené stříbro se používalo například v Mezopotámii už od 5. tis. př. n. l. Kolem roku 1770 př. n. l. se Cahrmurapiho zákoník zmiňuje o kouscích stříbra, které se nevážily, nýbrž jen počítaly.

Mince

Peníze z drahých kovů v podobě mincí se objevily až koncem 7. stol. př. n. l. První **mince** v západní civilizaci jsou nazývána jako tzv. *statéry*.

Nástup prvních kovových mincí, nejprve v podobě neopracovaných plíšků a později v podobě ručně zdobených mincí, byl spjat s objevy nových nalezišť kovů ve volné přírodě a s rozvojem technik k jejich zpracování. Zvýšené používání metalických peněz k transakčním účelům nesporně přispělo k rozvoji peněžní směny a urychlení peněžních transakcí. S nástupem technik k ražení mincí, které umožnily podstatně zvýšit nabídku mincí, nastal rozvoj mincovnictví. Významným atributem mincí se přitom stala také jejich umělecká hodnota.

Na našem území byly nalezeny statéry, kterým se pro jejich záři po očištění na slunci říkalo také **duhovky**. Byly to mince Keltů v barvách zlaté a stříbrné, podle kovu, z nichž byly vyrobeny.

Zlato a stříbro byly v různých zemích a v různých obdobích využívány s různou intenzitou. Aténské mince byly například stříbrné, Římané měli peníze měděné a mince ze stříbra začali poprvé razit pět let před první Púnskou válkou. Stříbro dominovala peněžnímu systému v 19. století, postupně pak bylo vytlačováno zlatem. Vyskytovaly se i mince z *platiny, paládia* či *elektronu* (směs stříbra a zlata).

Byl-li v mincovnictví používán jeden kov, mluvíme o **monometalismu**, byly-li používány dva kovy, mluvíme o **bimetalismu**.

Podle práva razit peníze rozeznáváme emisi decentralizovanou a centralizovanou. **Decentralizovaná emise** znamená, že mince mohl razit kdokoliv, kdo měl k dispozici daný měnový kov (např. panovník, šlechta, církev). Panovníci však brzy rozpoznali výhody emise peněz v podobě výnosu (ražebného) a proto si postupně zajistili tzv. emisní monopol – tj. mince mohli razit pouze oni (resp. dávat povolení k jejich ražení). V momentě, kdy měl právo razit peníze pouze panovník, nazýváme tuto emisi mincí jako **centralizovanou**.

Podle obsahu drahého kovu rozeznáváme v mincovnictví emisi plnohodnotných mincí a emisi neplnohodnotných mincí. Historicky první fáze z tohoto pohledu byla fáze **emise plnohodnotných mincí**. To znamená, že vnitřní hodnota mince odpovídala nominální hodnotě, kupní síla mince se rovnala kupní síle kovu. Tato emise odpovídala potřebám trhu a nevedla ke vzniku nadměrného množství peněz v ekonomice.

Vzhledem k charakteru měnového kovu neměla plnohodnotnost mincí dlouhé trvání – při používání mincí se přirozeně snižovala skutečná váhová hodnota peněz (odíráním, ulamováním apod.) a vznikala tak rozdíly oproti nominální hodnotě. V tomto momentě hovoříme o **neplnohodnotných mincích**. Panovníci využili poznatku, že peníze se používají bez ohledu na svou vnitřní hodnotu a výsledkem bylo smíchávání drahých a běžně dostupných kovů do mincí, omezování drahého kovu v mincích a tím snižování reálné hodnoty mincí. V situaci neplnohodnotných mincí už mohlo docházet k inflaci.

Základním poznatkem této vývojové fáze emise peněz je skutečnost, že **peníze jsou používány bez ohledu na svou vnitřní hodnotu**. *Tento poznatek lze považovat za*

nejvýznamnější v celé měnové historii lidstva, který spolu s deflační nerovnováhou vedly k dalším vývojovým fázím emise peněz.

Státovky – státně rozpočtová emise

Pokračující nedostatečná nabídka zlata a stříbra nutila panovníky nebo později státy k hledání možností, jak tento nedostatek obejít – a to papírovými penězi v podobě státovek. Panovník nebo vláda (resp. stát) chybějící peníze z drahých kovů doplnili emisí **papírových státovek**. Při tomto rozhodování se však neřídili potřebami peněžního oběhu, ale rozhodovali se podle svých vlastních potřeb (např. výše schodku ve státní pokladně).

Státovky byly první formou *papírových peněz*. Protože státovky vydával panovník – představitel státu, říkalo se těmto penězům státovky. Vydáním státovek dal emitent (stát) v podstatě slib pozdější zpětné výměny za drahý kov. Každý subjekt musel papírové státovky přijmout, a to často pod hrozbou hrdelního trestu. Kromě nuceného kurzu stanoveného státem, stát podporoval přijímání státovek i nepřímo, například stanovením povinnosti pro každého plátce uhradit část daní právě ve státovkách.

Emise státovek byla spojena s jednou zásadní **výhodou**, a to, že oběh peněz se stal méně nákladný a těžkopádný, protože bylo jednodušší s sebou nosit či vozit papírové peníze než např. pytle mincí. Jinak je však tato emise spojena s celou **řadou nevýhod**:

- k vydávání státovek docházelo **podle zájmů státu (panovníka)**, a to v obdobích deficitů státních rozpočtů (zejména v období válek). Emitentem tak byl dlužník, který rozhodoval o emisi a neřídil se potřebami peněžního trhu. Panovník neměl zájem na splacení dluhu financovaného emisí státovek;
- lidé přijímali emitované státovky **s nedůvěrou** – byli zvyklí používat mince z drahých kovů, které vyjadřovaly nějakou vnitřní hodnotu, kdežto státovky neměly vnitřní hodnotu žádnou;
- **stahování státovek z oběhu** nastávalo pouze v době přebytků ve státní pokladně, k čemuž však docházelo jen zřídka. Peníze byly tedy v podstatě pouze vydávány a ne stahovány z oběhu, proto nastávala inflační nerovnováha ($MS > MD$);
- **permanентní schodky** státních pokladen byly kryté emisí stále většího množství státovek, což vedlo k jejich rostoucímu znehodnocování a ke zrychlenému růstu cenové hladiny a nestabilitě měny. Řada zemí emitujících státovky skončila státním bankrotem, neboli tzv. měnovou reformou (např. rakousko-uherský bankrot v roce 1811).

Vysoké nebezpečí nadměrných emisí státovek a s tím spojené rychlé vzestupy cen způsobily, že parlamenty ve většině zemí zcela zakázaly krytí schodků státních rozpočtů emisí státovek. **Státovky jako peníze v podstatě zanikly**. V současné době už emise státovek existují jen v nízkých nominálních hodnotách a v zanedbatelném podílu na celkovém množství peněz. Přetrvávání této emise v současnosti v některých státech spočívá pouze v udržení tradic.

Bankovky – klasická bankovní úvěrová emise

V rámci klasické bankovní úvěrové emise byla vydávána historicky mladší forma papírových peněz – **bankovky**, kde emitentem byly banky.

Vznik bankovek je spojen s rozvojem kapitalismu volné soutěže. Obrovský rozmach velkovýroby předstihl možnosti vzájemné směny zboží pouze prostřednictvím kovových mincí, resp. státovek. V tomto období stále častěji docházelo k tomu, že realizace zboží časově předcházely jeho zaplacení – mnozí nakupující podnikatelé nemají dočasně na zaplacení zboží, vystavují tedy **obchodní směnky**. Právní úprava směnek byla postupně na vysoké úrovni, což znamenalo, že obchodní směnky byly dobře vymahatelné. Proto byly stále více využívány v obchodních transakcích jako prostředek směny, směnka však musela splňovat určité podmínky, dlužník musel být známý a solventní a částka na směnce musela odpovídat ceně při transakci.

Vysoké využívání obchodních směnek jako prostředku směny jim vyneslo označení „*první podnikatelské peníze světa*“. Směnkami totiž mohli jejich majitelé při splnění určitých podmínek zaplatit i jiným podnikatelům. Uvedené podmínky však nebyly vždy splněny, což výrazně limitovalo rozšíření směnek jako prostředku směny. Majitelé směnek se začali obracet na banky se žádostí o odkup (**eskont**) směnek. Pro banky byly tyto transakce také výhodné, z odkupovaných (eskontovaných) směnek si strhávali určitou částku (**diskont**) a v den odkupu si směnku nechaly proplatit od dlužníka.

Banky kromě směnek odkupovaly i **zlato a stříbro** a za ně emitovaly bankovky. Bankovky v tomto případě sloužily jako potvrzení o tom, že někdo přinesl do banky zlaté nebo stříbrné mince v dané hodnotě.

Na základě těchto dvou uvedených možností emise klasických bankovek je jasné, že banky nemohly vydat více bankovek, než kolik odkoupily směnek nebo drahých kovů. Jinými slovy, klasické bankovky byly plně kryty buď odkoupenými směnkami, nebo drahými kovy. V prvním případě hovoříme o **směnečném (obchodním) krytí**, ve druhém případě o **kovovém (zlatém) krytí**. Dvojí krytí klasických bankovek dále zvyšovalo pravděpodobnost jejich přijímání v oběhu – na rozdíl od státovek totiž neměly žádný nucený kurz. Jejich přijímání bylo tedy založeno na důvěryhodnosti emitenta. Tyto druhy emise tak nepůsobily inflačně.

Nevýhoda této emise se objevovala v období *hospodářských krizí*, kdy podnikatelé krachovali a nepropláceli bance své směnky. Banky tak ztrácely část svých pohledávek a to znamenalo pokles důvěry v banky ze strany ostatních subjektů v ekonomice. Důsledkem toho bylo, že lidé nechtěli držet tolik bankovek a požadovali jejich zpětnou výměnu za drahý kov. Ale pouze část bankovek byla kryta drahým kovem a část právě směnkami. Z toho vyplývá, že ne každý držitel bankovek mohl uspět se zpětnou výměnou.

Další možností emise bankovek bylo vydávání bankovek bez ohledu na jejich krytí zlatem nebo směnkami. Banky si mohly dovolit vydávat nekryté bankovky, protože předpokládaly (stejně jako v současnosti), že všichni vkladatelé drahých kovů si nepřijdou vyzvednout tento drahý kov najednou. Výsledkem tohoto způsobu emise byla skutečnost, že celý objem emise bankovek už nebyl plně kryt zlatem či směnkami.

Banky tak emisí peněz, proti nimž neexistovaly původní hodnoty (zlato či směnka) vlastně začaly poskytovat **úvěry**. Tato emise byla výrazně levnější než oběh plnohodnotných peněz, ale nesla s sebou i výrazné riziko znehodnocování peněz formou inflace. Důvodem vzniku této formy emise byla značná poptávka po penězích způsobená rozmachem výroby.

V rámci klasické bankovní úvěrové emise tedy rozeznáváme krytí bankovek:

- směnkami – tzv. **obchodní krytí**,
- měnovým kovem – tzv. **kovové krytí**,
- bez krytí – tzv. **fiduciární emise**.

Fiduciární emise nabízela *výhodu* v tom, že poskytování úvěrů podporovalo růst ekonomiky, protože podporovaly budoucí investice. Mezi *nevýhody* fiduciární emise však patří možnost *inflace* – v oběhu mohlo být více peněz, než bylo potřeba ($MS > MD$), což mělo za následek pokles kupní síly bankovek a inflační tlaky. Tento objev bankéřů je považován za naprosto zásadní v měnových dějinách, protože zanikly samoregulační mechanismy množství peněz v oběhu.

Dalším problémem spojeným s klasickými bankovkami byla možnost každé banky emitovat své vlastní bankovky. Na daném území tak souběžně obíhala celá řada bankovek různých bank a často bylo velmi obtížné rozlišit pravost bankovek od jejich padělků, které se pochopitelně také objevovaly. Navíc některé bankovky měly časové a územní omezení. Bankovky se rovněž začaly mezi sebou lišit nestejnou kupní silou v závislosti na kvalitě aktiv a důvěryhodnosti emitentů. Právě pro **nepřehlednost** existujícího systému se postupně téměř ve všech zemích emise bankovek *centralizovala*.

Převedení práva emise hotovostních peněz na jedinou banku a postupné rušení povinného kovového krytí znamenalo konec oběhu klasických bankovek a vedlo k **narůstání významu měnové politiky státu**.

Modifikovaná bankovní úvěrová emise peněz

Tento typ emise peněz funguje v současných tržních ekonomikách. Jedná se o emisi *nekrytých peněz*.

Právo emitovat bankovky v daném státě je přiděleno pouze jedné instituci – **centrální (emisní) bance**.

Podstatou modifikované bankovní úvěrové emise je existence dvou forem emise:

- **hotovostní** – tento typ emise může provádět pouze centrální banka;
- **bezhotovostní** – tento typ emise se objevuje na přelomu 19. a 20. století v kapitalistických zemích a provádí ho kromě centrální banky i ostatní banky. Emise bezhotovostních peněz probíhá na základě *multiplikátoru depozit*. Úvěr poskytnutý jednou bankou se následně projeví jako vklad u jiné banky – tato banka na základě zvýšených zdrojů může poskytnout další úvěr atd.

Mimo těchto dvou forem může být v otevřených tržních ekonomikách význačná část emise založena i na **čistých zahraničních aktivech**, tj. převýšení nákupu zahraniční měny nad jejím prodejem, čímž se do ekonomiky dostává další masa peněz.

Žádné současné peníze nemají přímou vazbu na zlato či jiný měnový kov. Jde v pravém smyslu o neplnohodnotné peníze, které prakticky nemají žádnou vlastní vnitřní hodnotu. Přesto mají vždy určitou kupní sílu. Dnešní peníze jsou **kryty aktivy centrální banky a aktivy obchodních bank**.

Vývoj peněžních prostředků na území ČR

Nejstarší peníze byly raženy v rozmezí třetího až prvního století před naším letopočtem Keltů na opidech v Čechách a hlavně na území Bratislavy. Jednalo se o tzv. **duhovky – statéry**.

K nejpozoruhodnějším dokumentům o našich dějinách patří zpráva židovského diplomata Ibráhíma ibn Jákúba, který ve službách arabského chalífy z Córdoby navštívil roku 965 Prahu a napsal, že v zemi zhotovují též **lehké šátečky z tenké tkaniny** v podobě sítky a jimi obchodují a provádějí směnu mezi sebou.

První česká stříbrná mince - **denár** - byla ražena za Boleslava I. po roce 950.

Vlastní mince razili i Slavníkovci (vyvraždění 995). Denáry obsahovaly přibližně 1,5 gramu stříbra. Jeden denár stačil pro jednoho člověka na měsíční živobytí. Označený kus kovu se stal mincí až v okamžiku, kdy na něm panovník přidal svůj výsostný znak a ručil za obsah a váhu drahého kovu.

V roce 1210 za vlády Přemysla Otakara I. byly nekvalitní denáry nahrazeny **brakteáty** (z lat. *bractea* = plíšek).

V roce 1300 za vlády Václava II. se začaly razit **pražské groše**, zpočátku za pomoci italských odborníků na Vlašském dvoře v Kutné Hoře. Jeden groš obsahoval 3,86 g stříbra. Groše se staly oblíbeným platidlem po celé střední Evropě. S pauzami se jimi platilo až do roku 1561.

V Uhrách se ražba grošů neujala. Uhry měly bohaté zlaté doly na Slovensku, a proto dávaly přednost ražbě zlatých florénů - **dukátů**. V Českých zemích se dukáty začaly razit za vlády Jana Lucemburského od roku 1325. Jeden dukát obsahoval 3,53 g zlata.

Ludvík Jagelonský zahájil v roce 1519 ražbu nové velké mince – **tolaru**. Tolar obsahoval 27,2 g stříbra. Odtud pochází i název amerického *dolaru*.

Roku 1547 zrušil král Ferdinand I. Habsburský dosavadní systém a český groš byl vytlačen **zlatým rýnským** a **grošem míšenským** (kurs byl 1 groš český za 2 groše míšenské).

Období po bitvě na Bílé hoře (1620) přineslo sebou konec samostatné české měny, jednalo se o vítězný vstup císaře Ferdinanda II. Habsburského (1620-1637) na český královský trůn. Peníze, raženy v českých mincovnách po roce 1620 jménem císaře Ferdinanda II a jeho potomků, nevytvářeli samostatnou zemskou měnu, ale byly součástí širšího měnového systému celé habsburské monarchie.

Přibližně od 17. století se jako drobné mince začaly používat **krejcar**y. 120 krejcarů se rovnalo tolaru. Původně se razily ze stříbra, ale od doby Marie Terezie už jen z mědi.

Za vlády Marie Terezie byl zaveden jednotný peněžní systém. Základní měnovou jednotkou se stal **1 zlatý ve stříbře**, který měl hodnotu poloviny tolaru nebo 30 krejcarů.

Přes toto se nepodařilo naplnit státní pokladnu. Roku 1762 došlo k vydání prvních papírových peněz – tzv. **bankocetlí** ve střední Evropě. Byly to neúročné dluhopisy vídeňské banky. Marie Terezie se jimi snažila snížit státní dluh.

Po vyhlášení státního bankrotu v roce 1811 hodnota státního oběživa byla snížena na jednu pětinu. Bylo zahájeno vydávání nových papírových peněz tzv. **šajnů**.

2. srpna 1892 Rakousko-Uhersko zavedlo novou měnovou jednotku **koruna – halěř**.

Byla to reakce na otevření velkých zlatých dolů v USA. Po vzniku Československa byly tehdejší bankovky okolkovány a prohlášeny za první československé státovky; v mnohokrát pozměněné podobě platí dodnes.

Koruna československá (v období první republiky zkratka **Kč**, v období druhé republiky **K**, od roku 1945 **Kčs**, mezinárodně v ISO 4217 **CSK**) byla měna, která platila v Československu od roku 1918. Koruna se dále dělila na 100 haléřů. Zpočátku obíhaly i drobné haléřové mince (za první republiky dvouhaléře, po roce 1953 dokonce jednohaléře a tříhaléře), avšak s postupující inflací nejdrobnější mince postupně mizely z oběhu.

Měnová reforma z 1. listopadu 1945 měla odstranit chaos měn, snížit objem peněz v oběhu a znovu zavést **československou korunu**. (Po zřízení Protektorátu byla stanovena německá marka zákonným platidlem, platnost české koruny byla ponechána souběžně s německou markou. Na jednu německou marku bylo počítáno 10 korun. Na Slovensku se platilo slovenskou korunou a vojáci armád platili svými poukázkami.)

Měnová reforma z 30. května 1953 spojila odstranění lístkového přidělového systému s doposud nevídanou likvidací hotovosti a vkladů obyvatelstva. Reforma proběhla podle následujících zásad:

1. Výměna hotovosti: na osobu bylo vyměněno 300 Kčs starých v poměru 1:5. Když byl občan pokládán za vykořisťovatele, nebyly mu vyměněny vůbec. Vše nad 300 Kčs bylo směněno v poměru 1:50.
2. Přepočítávání vkladů:
 - vklady na knížkách závodního spoření v poměru 1:5,
 - ostatní vklady byly podle daného a zároveň nevýhodného klíče vyměňovány, vázané vklady byly bez náhrad zrušeny.
3. Platy, důchody, stipendia, daně, půjčky a pojistné se přepočítaly 1:5.
4. Lístkový systém byl zrušen.
5. Bez náhrad byly zrušeny všechny státní dluhopisy, i ty které byly vydány po roce 1945.

Odhaduje se, že stát provedením reformy získal několik miliard korun v nové měně a zbavil se mnoha miliard korun státního dluhu.

V roce zániku ČSFR 1992 byl nejmenší reálně obíhající mincí pětihaléř. Po rozdělení Československa v roce 1993 na Českou republiku a Slovenskou republiku došlo ke dni 8. února 1993 rozdělení měny na **Korunu českou** a **Korunu slovenskou**.

Zákon o České národní bance č. 6/1993 Sb. prohlašuje v § 16 platné bankovky a mince vydané ČNB za *zákonné peníze* v jejich nominální hodnotě při všech platbách na území České republiky. Další úpravu obsahuje zákon o oběhu bankovek a mincí č. 136/2011 Sb. a prováděcí předpisy.

Měnové standardy

Pojem měnové standard se vyskytuje v odborné literatuře také pod názvem peněžní standard. Systém měnových standardů lze chápat ve dvou rovinách. Jednak jako systém,

kdy zlato nejprve pronikalo do platebního systému (tzv. proces **monetizace zlata**) a později z něj postupně ustupovalo (tzv. **demonetizace zlata**).

Monetizace zlata znamená proces pronikání zlata do peněžních operací. Tato fáze zahrnuje postupný nástup zlata jako platebního prostředku až do momentu, kdy plnilo funkci peněz. Důvody vyššího využívání zlata v platebních operacích byla jeho trvanlivost, poznatelnost, poměrně snadná dělitelnost, malá opotřebitelnost při používání, relativně velká hodnota v malém množství a jeho relativní nedostatek.

Nedostatek zlata se také stal postupem času hlavní příčinou **demonetizace zlata**, což je proces postupného nahrazování zlata v úloze peněz jinými substituty, a to zejména neplnohodnotnými mincemi, stávkami, bankovkami a bezhotovostními penězi.

Proces demonetizace zlata prošel šesti základními stádii – tzv. **standardy**. Každý následující standard znamená nižší využívání zlata v peněžních operacích.

1. Zlatý standard

Zlatý standard (též **standard zlaté mince**) je nejstarší a nejjednodušší variantou zlatého standardu, jednalo se o oběh plnohodnotných mincí z drahých kovů. Převážně se jednalo o zlato a stříbro, ale pojem stříbrný standard se nepoužíval. Další variantou byla emise bankovek plně krytých zlatem (tato varianta existovala zejména v letech 1880 až 1914, kdy většina zemí určovala poměr svých měn k určitému množství zlata). Tím byly také určeny pevné devizové kurzy mezi zeměmi se zlatým standardem. Výhoda tohoto systému spočívala v automatické seberegulaci množství peněz v oběhu daném množstvím drahého kovu, což zajišťovalo cenovou stabilitu. Při náhlých potřebách vyšších výdajů (např. financování válek) byl systém buď na určitý čas, nebo úplně opouštěn. Ke krachu zlatého standardu přispěla nemožnost vydat více peněz, než bylo zlata, což snižovalo podporu růstu ekonomiky v podobě podpory investic, spotřebních výdajů apod.

2. Standard zlatého slitku

Standard zlatého slitku souvisí s postupným znehodnocováním mincí a vydáváním bankovek krytých zlatem. Tento standard byl zaveden po 1. světové válce ve snaze o obnovení stability na základě předchozích zkušeností s krytím peněz zlatem do roku 1914. Podstatou tohoto standardu bylo, že bankéři vyměňovali bankovky pouze za zlaté slitky (cihly, pruty apod.). Váha zlatého slitku se časem ustálila na cca **12,5 kg**, což představovalo poměrně výraznou peněžní částku, kterou mělo k dispozici v ekonomice jen málo subjektů. Z toho vyplývala nižší disponibilita se zlatem a tak i nižší využití zlata v peněžním oběhu. Ani v tomto systému nedocházelo k výraznějším inflačním tlakům vzhledem k omezení emise na množství zlata.

3. Standard zlaté rezervy

Standard zlaté rezervy je spojen s fiduciární emisí, kdy byly emitovány nekryté bankovky. Možné byly dva způsoby emise:

- centrální banka mohla emitovat pouze takové množství bankovek a mincí, které bylo v definovaném násobku její zlaté rezervy;
- do určité výše emitovaného objemu nemusely být bankovky kryty vůbec, od tohoto objemu pak musely být kryty plně nebo částečně.

Majitelé bankovek neměli právo požadovat výměnu za zlato. Tato emise tedy byla stále limitována částečným krytím drahým kovem, ale už ne v také míře jako u předchozích standardů. Důsledkem toho bylo, že se objevovaly nadměrné emise peněz a s tím související inflace.

4. Standard zlaté devizy

Standard zlaté devizy je výsledkem dále postupující demonetizace zlata a skutečnosti, že právo emise bankovek bylo dáno pouze centrální bance. Za zlato byly směnitelné pouze bankovky některých centrálních bank. Zlato se tak dalo získat jen prostřednictvím tzv. **zlaté devizy**, což byla taková měna, která dosud udržovala výše uvedený standard zlatého slitku. Požadovat směnu bankovek za zlato postupně mohly jen centrální banky a jiné ekonomické subjekty ne (firmy, občané). V těchto podmínkách má již stěžejní význam kontrola emise peněz jako funkce měnové politiky.

Byl navržen *D. Ricardem* (1772—1823) v roce 1816 jako měnový systém, který by podle jeho přesvědčení fungoval stejně jako zlatý standard udržením hodnoty domácích peněžních substitutů na úrovni zlaté parity, a navíc by přidal výhodu hospodárného využívání zlata. V praxi dovolil pevný zlatý směnný standard politickou manipulaci množství peněz. To následně vedlo k inflaci, úvěrové expanzi a flexibilnímu standardu zlaté devizy, nebo zjednodušeně k flexibilnímu standardu, u nějž je zlatá parita měněna, zpravidla směrem dolů, kdykoli to vláda považuje za výhodné, obvykle aby zabránila dalšímu odlivu zlata.

5. Zlatý dolarový standard

Od roku 1934 byl jedinou měnou oficiálně směnitelnou za zlato americký dolar. Tento **zlatý dolarový standard** se týkal centrálních bank některých průmyslově vyspělých zemí, které mohly za zlato směňovat dolary u Federálního rezervního systému. Cena zlata byla stanovena jako fixní v dolarech – 35 USD a 1 trojskou unci zlata (1 trojská unce = 31,1035 gramů 24 karátového zlata). Zlatý obsah dolaru činil 0,888671 gramu zlata.

Základním smyslem tohoto systému byla snaha o stabilizaci amerického dolaru jako nejdůležitější měny ve světovém obchodě. Systém je často nazývaný jako **Brettonwoodský systém**, protože vznikl dohodou na konferenci, která se konala ve městě Bretton Woods v USA v roce 1944 (mimo jiné založen i MMF a Světová banka). Z důvodu zavedení měnové stability po 2. světové válce byl položen základ systému pevných směnných kurzů, které byly odvozeny od dolaru, jehož hodnota byla založena na zlatě. Měny, které byly do systému zahrnuty, byly fixním poměrem konvertibilní za USD a dolar byl směnitelný za zlato – s možností oscilace +1%.

Systému se *podařilo stabilizovat světovou ekonomiku ve 40. a 50. letech*. Fixace kurzu však nebyla dlouhodobě ve světovém měřítku udržitelná, během fungování systému bylo kolem 300 devalvací (nejvíce DEM) a jen 20 revalvací. Na přelomu 60. a 70. let se systém

dostal do velkých problémů inflačních tlaků způsobených růstem veřejných výdajů, docházelo k destabilizaci kurzů a vzniku neoficiálního trhu se zlatem, které nebylo jen měnovým prvkem, ale i surovinou, a proto ho nebyl dostatek. 15. srpna 1971 americký prezident Richard Nixon oznámil *ukončení směnitelnosti USD za zlato*, protože postupem času se cena zlata vyjádřená v dolarech začala odchylovat od původně stanovené fixní ceny. Od dubna 1978 členské země MMF zlaté obsahy svých měn nevyjadřují. Zlatý obsah Kč byl zrušen v roce 1990. Zlato tak vypadává z měnového procesu (nemá vazbu na devizové rezervy) a proces demonetizace zlata je ukončen.

6. Nařízený standard

Nařízený standard (angl. *fiat standard*) je systém fungující v současnosti. Spočívá v tom, že peníze nemají žádnou vnitřní hodnotu a neexistuje žádný limit na emisi nekrytých peněz. Existence a používání peněz je založeno na důvěře při přijímání, která vyplývá ze zákonné povinnosti (zpravidla dané přímo ústavou) užívat danou měnu jako zákonné platidlo na určitém území. Dnešní peníze nemají žádnou vazbu na zlato ani jiný drahý kov, ale jsou kryty aktivy centrální banky a aktivy obchodních bank (protože zejména ty emitují bezhotovostní peníze).

Uvedený přehled měnových standardů je pouze obecný. V každé zemi probíhala demonetizace zlata různým způsobem – někde nemusely být využity všechny standardy, někde naopak došlo k dočasnému návratu k některému z předchozích standardů.

ČASOVÁ HODNOTA PENĚZ

Peníze jsou chápány jako aktivum, tedy suma hodnot. Tyto hodnoty se však v čase mění. Tuto specifickou vlastnost peněz je nutné mít neustále na paměti a to zejména při posuzování a výběru z několika alternativních investičních příležitostí. Jelikož příjmy

plynoucí z jednotlivých investičních příležitostí nejsou časově ani objemově identické, je nutné převést tyto na stejný časový základ.

Příčiny, proč dochází ke změně hodnoty peněz, jsou způsobeny existencí dvou základních okolností:

- *Inflace*, která má na hodnotu peněz obvykle negativní vliv. Vliv inflace je vždy zohledněn v rozdílu mezi nominální a reálnou úrokovou mírou, resp. nominální a reálnou hodnotou veličiny.
- *Úrok*, který představuje výnos z peněz. Úrok má pro investora z hlediska respektování časové hodnoty podstatný význam, pro investora představuje odměnu za to, že se vzdal své současné hodnoty, kterou měl k dispozici, proto aby získal budoucí hodnotu. Budoucí hodnota by měla převyšovat současnou hodnotu právě o úrok.

Výpočet současné hodnoty budoucích peněžních toků vyžaduje tzv. *proces diskontování*, naopak výpočet budoucí hodnoty peněžních toků pak tzv. *proces úročení*.

Úrok představuje odměnu za poskytnutí finančních zdrojů.

Úroková sazba (míra) vyjadřuje úrok v procentech z hodnoty kapitálu za časové období, nejčastěji za 1 rok. Většinou se pojem úroková sazba používá v případě, že se jedná o veličinu danou nějakým subjektem (např. diskontní sazby centrální banky, úroková sazba z termínovaného vkladu). Úroková míra, míra zisku či míra výnosu se používá, pokud jde o veličinu vypočítanou z jiných veličin (míra inflace).

Budoucí hodnota (*Future Value*)

V tomto případě vycházíme ze skutečnosti, že máme určitou hotovost tj. jistou současnou hodnotu, tuto současnou hodnotu jsme se rozhodli vložit na n let do investice, která vynáší i % výnosu ročně. Problém budoucí hodnoty peněz řeší, jaká bude hodnota dané investice právě za n let. Řešením je *složené úročení*, kdy se počítají úroky z úroků.

Abychom získali budoucí hodnotu, úročili jsme současnou hodnotu (jistinu) s postupně získanými úroky celkem n krát, což odpovídá počtu let uložení peněz.

$$FV = PV (1 + i) * (1 + i) * \dots * (1 + i)$$
$$FV = PV * (1 + i)^n$$

Kde: FV je budoucí hodnota vložené částky,
 PV je současná hodnota vložené částky,
 i je úroková sazba a
 n je počet let trvání investice.

Současná hodnota (*Present Value*)

V tomto případě vycházíme ze skutečnosti, že známe hodnotu našeho budoucího příjmu, ale potřebujeme zjistit, jakou má tento příjem hodnotu v současnosti. V čase postupujeme

opačným směrem než v předchozím příkladě. Diskontování budoucí hodnoty na současnou je opačný proces převodu současné hodnoty na budoucí úročením.

Předpokládáme tedy, že za n let obdržíme příjem FV , pokud bude roční úroková míra ve výši i . Abychom určili současnou hodnotu, musíme budoucí hodnotu očistit o tzv. náklady obětované příležitostí, to znamená, že musíme budoucí hodnotu v čase n stáhnout k současnosti, tj., k času 0. Matematicky můžeme tento vztah zapsat následovně:

$$PV = FV \cdot 1 / (1 + i) * (1 + i) * \dots * (1 + i)$$
$$PV = FV \cdot 1 / (1 + i)^n$$

Kde i je diskontní sazba a ostatní veličiny jsou shodné jako v předchozím příkladě. Je nutné si uvědomit, že při výpočtu budoucí hodnoty veličina i představuje úrokovou sazbu, ovšem při výpočtu současné hodnoty představuje sazbu diskontní.

Vztah nominální a reálné úrokové sazby

Z ekonomického hlediska je významné rozlišení úrokových sazeb na *nominální* a *reálné*. **Nominální úrokové sazby** jsou úrokové sazby uváděné explicitně ve smlouvách o úvěru resp. vkladu. Naproti tomu **reálné úrokové sazby** získáme tak, že nominální úrokové sazby tzv. deflujeme, tj. snížíme o oslabení reálné hodnoty (tj. kupní síly) půjčované resp. vkládané peněžní částky během období, na které je půjčována resp. vkládána. Oslabení reálné hodnoty peněžní částky za dané období je rovno inflaci za toto období.

Za předpokladu nízkých nominálních úrokových sazeb a nízké skutečné resp. očekávané inflace lze deflování provést přibližně tak, že od nominální úrokové sazby odečteme skutečnou resp. očekávanou inflaci v období půjčky resp. vkladu. Tento zjednodušený vztah je nazýván jako **Fisherova rovnice**.

$$i_r = i - \pi$$

kde: i_r je reálná úroková míra,
 i je nominální úroková míra,
 π je míra inflace.

Chceme-li však vypočítat reálnou úrokovou sazbu přesně (pro jakékoli hodnoty nominálních úrokových sazeb a inflace), postupujeme podle následujícího vzorce:

$$r = [(100 + R) / (100 + i) - 1] * 100,$$

kde: r je reálná úroková míra (v %),
 R je nominální úroková míra (v %),
 i je skutečná resp. očekávaná inflace (v %).

Specifika úročení

V praxi je velmi důležitá doba, ke které se úroková sazba vztahuje. Standardní období je roční, označované jako **p. a.** z latinského *per annum*. Dále je možné setkat se s úročením:

- půlročním, označovaném jako **p. s.** (*per semestre*);
- čtvrtletním, **p. q.** (*per quartale*);
- měsíčním, **p. m.** (*per mensem*);
- týdenním, **p. sept.** (*per septimanam*) a
- denním, **p. d.** (*per diem*).

Obecně platí, že čím častěji jsou úroky připisovány, tím částka rychleji roste (a naopak při poskytnutí úvěru se musí více splácet). Proto není možné porovnávat sazby s různým druhem úročení a je nutné danou úrokovou sazbu vynásobit tolikrát, kolik je úrokových období v rámci jednoho roku. Například: půlroční úrokovou sazbu číslem 2, měsíční úrokovou sazbu číslem 12 apod.

Od výše uvedeného je dále nutné odlišit různé **četnosti připisování úroků** během roku. Úroky se totiž nemusí připisovat k základní částce jen jednou na konci roku (i za předpokladu roční úrokové sazby p. a.), ale mohou se připisovat pololetně, čtvrtletně apod. Pro věřitele je výhodnější co nejčastější připisování úroků, naopak pro dlužníka je výhodnější úroky připisovat v co nejdelších intervalech.

K porovnání dvou či více úrokových sazeb s různou četností připisování úroků slouží **efektivní úroková míra**. Jedná se o uměle vypočtenou úrokovou míru, která přepočítá úrokové sazby s různou četností připisování úroků na jednu srovnatelnou veličinu. Efektivní úroková míra i_e je tedy roční úroková míra, která při připisování úroků jednou ročně dává stejnou budoucí částku jako roční úroková míra i při častějším připisování úroků.

Vypočte se dle vzorce:

$$i_e = \left(1 + \frac{i}{m}\right)^m - 1$$

kde: i_e je efektivní úroková míra,
 i je roční úroková míra,
 m je četnost připisování úroků během roku.

Literatura

ČERVENOHORSKÝ, J. a P. TEPLÝ. *Základy financí*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3669-3.

KANTNEROVÁ, L. *Základy bankovníctví. Teorie a praxe*. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-595-4.

LANDOROVÁ, A. a kol. *Obchodní bankovníctví*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007.

MEJSTRÍK, M., PEČENÁ, M. a P. TEPLÝ. *Bankovníctví v teorii a praxi*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2870-7.

POLOUČEK, S. a kol. *Peníze, banky a finanční trhy*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-152-9.

REJNUŠ, O. *Finanční trhy*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5871-8.